

Scan deze QR code
om de lezingen te
bekijken waarop dit
deel gebaseerd is:

Het libertarisme van Robert Nozick

Antoon Vandavelde

In 1973 publiceert Robert Nozick zijn boek *Anarchy State and Utopia*. Hoewel de auteur later afstand nam van de meest spitante stellingen uit dat werk, blijft het samen met de boeken van Friedrich Hayek een van de standaardwerken van het zogenaamde libertarisme, een extreme vorm van marktliberalisme. Nozick is het helemaal niet eens met wat we nu het sociale liberalisme van Rawls noemen. Hij verwerpt ook de hele contractualistische traditie. Het probleem is, zo meent hij, dat een sociaal contract altijd kan worden geherformuleerd. Liberale denkers hebben dat volgens hem voortdurend gedaan, tot zij – Beveridge is in die context het grote voorbeeld – uiteindelijk een herverdelende welvaartsstaat uitdachten. Nozick wil paal en perk stellen aan de uitbreiding van allerhande overheidsinterventies. Hij ziet de maatschappij niet als het resultaat van één groot sociaal contract – hoe hypothetisch dat ook mag worden uitgedacht – maar als het onbedoelde neveneffect van ontelbare ruilactiviteiten waartoe talrijke vrije mensen zonder dwang besluiten.

Het probleem met het klassieke liberalisme van Adam Smith en zijn volgelingen is volgens Nozick dat het wel een theorie van de markt had, maar geen theorie van de staat. In zijn *Inquiry into the Origin and Causes of the Wealth of Nations* gooit Smith met veel brio het idee op tafel van een marktmaatschappij, ‘a commercial society’, maar in het vijfde boek van dit werk perkt hij de reikwijdte van zijn idee sterk in. De markt faalt in een hele reeks domeinen en dan moet de overheid ingrijpen. De voorziening van basisonderwijs voor kinderen van lagere standen, openbare werken, correcte rechtsbedeling, een goede competitieve ordening van markten: dat zijn allemaal zaken die niet spontaan tot stand komen en waarvoor de overheid moet zorgen. Nozick en de libertariërs merken daarbij op dat er ook overheidsfalen is: de bureaucratische logica dreigt de vrijheid en de creativiteit van de burgers te verstikken. Vooral stellen ze de diagnose dat het klassieke liberalisme geen nauwkeurige, theoretisch te verantwoorden grens trekt tussen markt en staat.

Nozick wil dat nu wel doen met zijn theorie van een minimale staat. Hij vertrekt van een mensbeeld dat is geïnspireerd door Adam Smith en door een lockeaanse theorie over de natuurtoestand. Smith legt bij de aanvang van zijn *Wealth of Nations*

uit dat mensen van nature geneigd zijn om met elkaar te onderhandelen, te ruilen en allerlei 'deals' te sluiten: 'the natural propensity of men to truck, barter and exchange'. Stelt Aristoteles bij het begin van zijn *Politica* dat politiek geworteld is in het menselijke vermogen om te spreken, dan zien Smith en Nozick dat spreken voornamelijk als loven en bieden. Mensen zijn van nature (onder)handelaars. Hun sociale leven speelt zich af op de markt eerder dan op het forum. Meer dan op hun eigenbelang zouden ze in hun handelsrelaties overigens uit zijn op wederzijds voordeel.

*"Mensen zijn van nature (onder)handelaars.
Hun sociale leven speelt zich af op de markt
eerder dan op het forum."*

Dat Nozick ook een beroep doet op Locke bij de karakterisering van de natuurtoestand waarin mensen beginnen te handelen getuigt opnieuw van optimisme. Niet alleen leidt hij uit het recht op zelfbehoud een individueel recht af op de producten van de eigen arbeid, hij meent ook dat mensen in de natuurtoestand al in zekere mate gemoraliseerd zijn. Daarmee verschilt hij van mening met Hobbes die vreest dat bij mensen in de natuurtoestand de oorlog van allen tegen allen de regel zal zijn.

De vriendelijkere versie van de natuurtoestand die Locke verdedigt, vindt men vaak terug in het anarchisme, dat stelt dat mensen in staat zijn om door onderling overleg hun conflicten te beheersen. Nozick vindt dit anarchisme echter naïef. Als het natuurlijke resultaat van het vrije handelen van individuen zal er in de natuurtoestand al snel een soort staat ontstaan, zo meent hij. Er zal immers een vraag naar bescherming opduiken. Die vraag roept een aanbod op. In gemeenschappen zonder staat zullen al gauw associaties ter wederzijdse bescherming verschijnen die hun diensten aanbieden in ruil voor het betalen van lidmaatschapsgeld. Die diensten bestaan uit procedures om interne en externe conflicten te beslechten. Als verschillende van die agentschappen nu met elkaar concurreren op eenzelfde territorium, dan is de verhoopde veiligheid ver weg. Op de beschermingsmarkt zal dus spontaan een monopolie worden gevormd. Ofwel zal één beschermingsagentschap de anderen inlijven, ofwel zullen de concurrerende beschermingsagentschappen het territorium onderling verdelen. Zo ontstaat er echter nog geen echte staat: de toetreding tot het agentschap is immers volstrekt vrijwillig en wellicht zullen enkele hardnekkige buitenstaanders weigeren zich aan te sluiten.

Een echte staat sluit private rechtspleging uit en kenmerkt zich door het monopolie op het legitieme geweld binnen zijn territorium. Maar hoe kan men dat doen met respect voor alle individuele vrijheden, zonder dwang uit te oefenen op die hardnekkige buitenstaanders? Nozick ontwikkelt op dit punt een redenering over vreesverwekkende handelingen die hij toepast op het probleem van de private rechtspleging. Private rechtspleging kan worden verboden zonder de natuurlijke rechten van de weerbarstige individuen te schenden, op voorwaarde dat men dit verbod compenseert. Dat kan heel eenvoudig gebeuren door buitenstaanders en mensen in armoede die niet willen of kunnen betalen gratis de diensten van het dominante beschermingsagentschap aan te bieden. Dat is dan de enige herverdeling die de staat legitiem tot stand kan brengen. De minimale staat van Nozick is een nachtwakersstaat. Die doet niet meer dan het eigendom te beschermen. Door zijn constructie kan die zich niet inlaten met herverdeling van inkomen en vermogen vanuit algemene ethische beschouwingen over distributieve rechtvaardigheid.

Libertariërs trekken van leer tegen het expansionisme van de herverdelende welvaartsstaat. Grosso modo zijn er drie soorten argumenten voor een ongelimiteerd kapitalisme (Kymlicka 2004).

1. Sommigen leggen er de nadruk op dat het kapitalisme economische groei bewerkstelligt en de productiviteit maximaal doet stijgen. De Amerikaanse Chicago-econome Deirdre McCloskey meent bijvoorbeeld dat het kapitalisme zorgt voor zo'n snelle aangroei van de rijkdom dat consideraties van distributieve rechtvaardigheid futiel worden.
2. Friedrich Hayek stelt dat onbegrensd overheidsingrijpen de weg paveit voor slavernij en politieke tirannie (Hayek 1944).
3. Volgens Robert Nozick is de markt intrinsiek rechtvaardig. Herverdelende belastingen zouden diefstal zijn. Ze zijn intrinsiek slecht omdat ze het eigendomsrecht schenden, en daarmee ook de mensenrechten.

Ik ga hier alleen in op die derde stroming in het libertarisme. Nozick verdedigt een 'entitlement theory of justice'. Die is gebaseerd op drie principes:

1. het *transfertprincipe*: wat rechtvaardig is verworven kan vrij worden getransfereerd; dat is het principe van de vrije ruil;
2. het principe van *rechtvaardige initiële toe-eigening*;

3. het principe van *correctieve rechtvaardigheid*: schendingen van de eerste twee principes, bijvoorbeeld in geval van fraude of misleidende informatie, dienen te worden rechtgezet.

Volgens Nozick zijn eigendomsrechten legitiem als het proces waardoor ze tot stand gekomen zijn legitiem is. Ruilactiviteiten die vertrekken van een rechtvaardige uitgangssituatie en die vrij worden afgesloten zijn rechtvaardig. Het achterliggende idee is dat niemand zichzelf vrijwillig zal benadelen. Deze procedurele theorie over rechtvaardigheid stelt hij tegenover een ‘end state theory of justice’ of ook tegenover het nastreven van een welbepaald verdelingspatroon, ‘a patterned distribution’.

Het is in dit verband dat Nozick het befaamde ‘Wilt Chamberlin’-argument ontwikkelt. Dat gaat als volgt. Stel dat we in een egalitaire maatschappij leven, waarin iedereen evenveel heeft. Nu willen heel veel mensen graag Wilt Chamberlin zien spelen, een ongelooflijk virtuoze basketbalspeler. Chamberlin ziet hen graag komen, want hij heeft bij zijn club contractueel bedongen dat elke toeschouwer van zijn matches hem een kwart dollar moet schenken. Op één seizoen komen één miljoen toeschouwers naar zijn matches kijken, en zo wordt Chamberlin 250 000 dollar rijker, terwijl alle toeschouwers een kwartje armer zijn geworden. Het egalitaire patroon is dus doorbroken. Wil men dat per se in stand houden, dan moet men mensen zelfs verbieden om vrijwillig een bescheiden gift te geven aan Wilt Chamberlin. Het handhaven van een welbepaald verdelingspatroon vereist volgens deze redenering eindeloze overheidsbemoediging. Egalitarisme veronderstelt dus een onaanvaardbare inperking van de vrijheid van alle mensen.

Nozick geeft twee argumenten waarom zijn eigen libertarisme beter is dan egalitaire maatschappelijke ordeningen. Er is het intuïtieve argument: vrije uitoefening van eigendomsrechten is op zichzelf aantrekkelijk. En er is een meer filosofisch argument waarbij een absoluut eigendomsrecht wordt afgeleid uit een al even absoluut individueel zelfbeschikkingsrecht. Dat laatste is Nozicks vertaling van het kantiaanse principe dat een mens steeds als doel moet worden beschouwd en nooit louter als middel mag worden gebruikt. Merk op dat Nozick geen bezwaar heeft tegen de vorming van egalitaire communes, zolang mensen daar maar vrijwillig kunnen in- en uitstappen.

Toch vinden critici van Nozick deze redenering misleidend. Er wordt namelijk geen rekening gehouden met de ongelijke omstandigheden waarin mensen keuzes maken. Rawls bijvoorbeeld argumenteert dat sommige mensen door natuurlijke of sociale factoren sterk worden benadeeld. Het feit dat ze niet veel te bieden hebben op de markt kan geen reden zijn om hen te laten creperen. Nozick doet

alsof het alternatief met betrekking tot Wilt Chamberlin erin bestaat om hem ofwel niet te belasten, ofwel al zijn verdiensten weg te nemen. Redelijke mensen, aldus Rawls, weten dat er tussen 0 procent en 100 procent belastingen allerlei tussentarieven bestaan. Men kan Chamberlin bijvoorbeeld de helft van zijn premies laten behouden en de andere helft wegbelasten en gebruiken voor sociale doeleinden. Zo'n beleid zal de vrijheid van de basketbalspeler inderdaad enigszins inperken, maar het maakt het mogelijk om meer vrijheid te scheppen voor heel veel andere mensen.

Nozick betwist dat het product van getalenteerde mensen mag worden afgenomen om het te herverdelen onder de zwaksten. Dat gaat in tegen het zelfbeschikkingsrecht. Rawls daarentegen ontkent niet dat mensen eigenaar zijn van hun talenten, maar dat betekent niet noodzakelijk dat de opbrengst van die talenten volledig naar de eigenaar moet gaan. Talenten zijn immers onverdiend. Ze behoren tot de omstandigheden waarop individuen weinig greep hebben. Volgens het rawlsiaanse verschilprincipe moet de opbrengst van die talenten dus ook de zwaksten tot voordeel strekken. Het recht op zelfbehoud impliceert geen absoluut recht op externe middelen.

De theorie van Nozick is ook nog vanuit vele andere hoeken bekritiseerd. In het staatsmodel dat hij voorstelt is er bijvoorbeeld geen sprake van politiek, volksvergadering of parlement, democratie of publieke ruimte. De conflicten die het menselijke samenleven onvermijdelijk beheksen, worden uitgevlakt binnen een schijnbaar probleemloos marktgebeuren. De burger wordt klant. Consumentensoevereiniteit vervangt politieke vrijheid.

Toch hebben filosofen als Hillel Steiner en Philippe Van Parijs een mogelijkheid gezien om een links libertarisme te verdedigen. Het grote probleem van de hier beschreven versie van het libertarisme ligt bij de eis dat de aanvankelijke verdeling van eigendomsrechten legitiem moet zijn. In werkelijkheid is dat zelden het geval. De geschiedenis van maatschappijen en economische systemen toont dat de oorspronkelijke toe-eigening haast altijd is gebaseerd op machtsmisbruik, oorlog en geweld, en niet op overleg en onderlinge toestemming. Bovendien stelt dit probleem zich bij elke nieuwe generatie. Kinderen kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor het ongeluk of voor de onverantwoordelijke keuzes van hun ouders. Van Parijs meent dat een gegarandeerd basisinkomen, onder andere gefinancierd door erfenisbelasting, de juiste compensatie is voor de confiscatie van de vrijheid om te jagen, te vissen, vruchten te plukken, turf te steken, hout te hakken en vee te laten grazen op gemene gronden (Van Parijs 1995). Steiner stelt

(net zoals Rawls!) gewoon de afschaffing van het erfrecht voor. Iemand die overlijdt, heeft immers geen vrije wil meer waarmee hij zijn eigendom legitiem kan transfereren (Steiner 1994). En jawel, zelfs Nozick stelt in een later boek voor om een maximumgrens te stellen aan wat individuen in hun leven als erfenis mogen ontvangen (Nozick 1990). Zo zouden rijken hun erfenis onder veel meer begunstigden moeten verdelen. Ze zouden meer mensen gelukkig maken en die zouden nog lang na het overlijden van hun weldoener met warme gevoelens aan hem of haar denken. Dus toch nog een glimp van egalitarisme, zelfs bij Nozick!

Literatuur

Hayek, F. (1944). *The Road to Serfdom*. Oxfordshire: Routledge.

Kymlicka, W. (2002). *Contemporary Political Philosophy – An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Nozick, R. (1990). *The Examined Life: Philosophical Meditations*. New York: Simon & Schuster.

Steiner, H. (1994). *An Essay on Rights*. Oxford: Blackwell.

Van Parijs, P. (1995). *Real Freedom for All – What (If Anything) Can Justify Capitalism?* Oxford: Oxford University Press.